

ГЛАВА 3.2. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНСПЕКТОРА

*Патинок О.П., к. психол.н., доцент,
професор кафедри соціальної політики НПУ імені
М.П.Драгоманова*

Розбудова і ефективне функціонування соціальної політики в Україні, забезпечення високої якості життя населення, створення громадянського суспільства і розширення умов для людського розвитку є формування і реалізація соціальної відповідальності всіх суб'єктів як соціальної сфери, так і держави.

Соціальна відповідальність – це усвідомлення суб'єктами соціальної держави єдності соціального простору, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгромадянами, суспільством, державою. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, що має бути підкріплений відповідальністю як за себе так і за інших, оскільки соціальна відповідальність, як концепція, заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах.

Соціальна відповідальність як особливий вид суспільних відносин і закономірний результат розвинутої соціально орієнтованої системи є водночас важливим показником економічної, соціальної й політичної зрілості суспільств, його соціального забезпечення.

Історичні та теоретичні аспекти зародження, становлення та розвитку інституту відповідальності розглядали Х. Йонас, К.Муздибаєв, М.Савчин та ін.

Специфіку та зміст діяльності соціальних інститутів, соціальних відносин та соціальної сфери суспільства досліджували В. Андрущенко, І. Вітковська, А. Колодій, Я. Стоцький, Л. Хижняк та ін. Проблема формування відповідальності, соціальної зрілості особистості розкриваються в роботах А. Куриці, Н. Крошки, О. Оржель, О. Патинок та ін., проте соціальна відповідальність суб'єктів соціального забезпечення недостатньо досліджена. У феномені соціальної відповідальності домінує моральний компонент, що має бути підкріплений відповідальністю як за себе так і за інших, оскільки соціальна відповідальність, як концепція, заохочує кожну людину враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на інших людей, громади

та навколишнє середовище в усіх аспектах.

Метою дослідження є обґрунтування сутності соціальної відповідальності в професійній діяльності соціального інспектора, впродовж навчання у закладі вищої освіти. Основні *завдання* дослідження: систематизація підходів авторів щодо трактування визначення сутності поняття «соціальна відповідальність»; проаналізувати особливості діяльності, завдання, посадові обов'язки, функції соціального інспектора; визначити чинники розвитку соціальної відповідальності соціального інспектора як суб'єкта соціального забезпечення.

Відповідальність є найважливішою якістю людини. В процесі самовизначення і самореалізації кожен відповідальний за те, ким він є і що робить, усвідомлює суть і значення своєї діяльності, її наслідки, які впливають на суспільство. Це усвідомлення демонструє ставлення людини до особистих та суспільних завдань, норм та цінностей. Соціальну відповідальність в людині формує не вигода, а прагнення бути визнаним у суспільстві, не зраджуючи при цьому власним переконанням. Тобто при розгляді соціальної відповідальності людини слід розглядати:

- 1) соціальну відповідальністю людини перед суспільством;
- 2) соціальну відповідальністю людини перед собою, що створює певний простір дозволених дій для людини

На сучасному етапі відповідальність виявляється як складне і багатомірне соціальне явище, у якому, на нашу думку, можна виділити чотири основних аспекти: соціальний (відповідно, соціальна і професійна відповідальність), юридичний (політична і правова відповідальність), економічний (екологічна і економічна відповідальність) та особистісний (етична і моральна відповідальність).

Соціальна відповідальність визначає особистість через виконання нею вимог, що їй висуває суспільство. Під соціальною відповідальністю розуміється міра відповідності дій соціальних суб'єктів (особистості, соціальної групи, держави) взаємним вимогам, ідеалам, діючим нормам, спільним інтересам.

Ряд авторів, зокрема І. Вітківська [1], О.Плахотний [16] та ін. вважають соціальну відповідальність регулятором поведінки людей. Вона розуміється з одного боку, як реакція суспільства на поведінку індивіда, з іншого боку, – як реакція індивіда на вимоги суспільства. Бути відповідальним – насамперед визнавати і захищати цінності свого оточення і сприяти реалізації його цілей. У кожній великій чи

малій соціальній групі існує своя система норм, що породжує свою систему ролевих очікувань. Особистість є носієм ролей, пов'язаних з нормами різних соціальних груп, до яких вона належить.

Найбільш повно, на нашу думку, розкриває зміст поняття соціальної відповідальності О. Плахотний: «соціальна відповідальність є категорія для позначення міри вільного прояву соціальним суб'єктом свого обов'язку і права обрати в конкретних умовах оптимальний варіант ставлення до дійсності, виходячи з прогресивних інтересів суспільства» [16, с. 8].

Відповідальність, обумовлена статусом, усвідомлюється людиною як покликання, а обумовлена угодою – як обов'язок. Вона може бути двоякою:

а) спричиненою груповими, корпоративними, службовими або будь-якими іншими локальними обов'язками, що наближає її до розуміння підзвітності;

б) самостійно прийнятою особою в якості особистого і універсального обов'язку. В обох випадках зберігається її вимір, який фіксується в модальності «відповідальність перед», на відміну від модальності «відповідальність за»

На думку І. Савченко, соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами [17].

Соціальна відповідальність характеризується наявністю таких ознак:

- 1) це соціальне явище, наділене конкретно-історичним змістом;
- 2) це свідоме здійснення обов'язку (повинності) особи перед суспільством;
- 3) його виконання є велінням совісті суб'єкта;
- 4) невиконання обов'язку (повинності) передбачає той чи інший ступінь осуду такої особи суспільством (суспільною групою, окремими членами суспільства);
- 5) містить ініціативний характер;
- 6) надає перевагу або суспільному суб'єкту, або ж індивідуальному суб'єкту, котрий, ймовірно, трактується як представник суспільства чи соціальної групи;

7) надає перевагу компромісу між суспільними інтересами та цілями, з одного боку, та індивідуальними, професійними, етичними і т.д. устремліннями, з іншого;

8) поведінка людей в контексті соціальної відповідальності визначається, здебільшого, очікуваннями людей щодо соціальної позиції суб'єкта у формуванні соціально визначених атрибутів конкретних соціальних груп [17].

Складовими соціальної відповідальності є суб'єкт та об'єкт. Відповідальність має два критерії: об'єктивний, що характеризує об'єктивну зумовленість діяльного суб'єкта зовнішніми соціальними вимогами, тобто, його залучення до соціальних зв'язків та взаємовідносин; і суб'єктивний, який визначає соціально та моральнопсихологічні якості особи як суспільної істоти, як продукту суспільного виховання, формування і розвитку, що виявляє усвідомлення особою свого обов'язку, своєї невинності перед суспільством. Будь-яка відповідальність за своєю природою має політичний характер. Необхідно зазначити, що соціальна відповідальність має дихотомічний характер, що означає не лише взаємне сумлінне, відповідальне ставлення суб'єктів суспільних відносин до своєї суспільно значимої поведінки, але й відповідальність держави перед суспільством і людиною.

В цілому існує широке різноманіття концепцій соціальної відповідальності або підходів до соціальної відповідальності, які виникали по мірі того, як очікування суспільства на цей рахунок зростали. Більше того, критерії соціальної відповідальності важко визначити (за винятком законодавчих обов'язків), тому що вони є умовними: те, що є для однієї діючої особи відповідальним, інші можуть сприймати по-іншому. Абсолютних стандартів соціальної відповідальності немає, і вони можуть змінюватися з кожним поколінням, кожним етапом розвитку чи прогресу суспільства, культурними особливостями, специфікою історичного розвитку регіону/географії/країни.

Концепції соціальної відповідальності різняться також залежно від національних соціально-економічних пріоритетів, які знаходяться під впливом історичних і культурних факторів, та від різних типів соціальних дійових осіб, що вимагають дії за цими пріоритетами.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна відповідальність, як соціальне явище, являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього

порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами. Соціальна відповідальність і соціальна безпека нерозривно пов'язані між собою. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки загалом і особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, держави.

Соціальна відповідальність має складну та багаторівневу структуру. Ми розглядаємо соціальну відповідальність на трьох рівнях: *макроекономічному* (соціальна відповідальність держави); *мікроекономічному* (корпоративна соціальна відповідальність, або соціальна відповідальність бізнесу) та *особистісному* (соціальна відповідальність людини, громадянина).

На кожному рівні соціальна відповідальність включає суб'єкти, об'єкти та інститути соціальної відповідальності, що є взаємозалежними й можуть одночасно або поперемінно виступати в різних з цих якостей. Будь-який суб'єкт соціальної дії, що усвідомлює її можливі наслідки, є автоматично й суб'єктом соціальної відповідальності.

Основними *формами* соціальної відповідальності є юридична, моральна, політична, громадянська, професійна, екологічна, дисциплінарна відповідальність за себе, відповідальність за інших та ін.

Найдавніша серед них – моральна відповідальність. Політична і юридична форми виникають з розвитком держави, коли вона формує політичні і правові норми.

Об'єкт соціальної відповідальності уособлює в собі те, за що саме покладається (чи приймається добровільно) відповідальність на суб'єкта соціальної дії. На думку Я. Ільницького, інститут соціальної відповідальності – це інстанція, перед якою наступає соціальна відповідальність, що оцінює, контролює та регулює діяльність суб'єктів шляхом заохочення відповідальної поведінки або застосування певних санкцій у випадку порушення встановлених норм. Соціальна відповідальність ґрунтується на комплексній і динамічній системі цінностей, властивих громадянам, соціальним групам, суспільству загалом, інститутам та органам державної влади й місцевого самоврядування, їх посадовим особам. Саме така система суспільних цінностей детермінує діяльність всіх учасників соціальних дій [5].

Соціальна відповідальність, як форма регуляції суспільної поведінки, означає сумлінне, відповідальне ставлення людини,

посадової особи, органу державної влади, підприємства чи організації до своєї діяльності. У разі порушення названими суб'єктами прав та законних інтересів іншої сторони, невиконання своїх обов'язків і соціальної ролі стосовно інших громадян соціальна відповідальність означає отримання цими суб'єктами певних негативних наслідків. Однією з форм вияву соціальної відповідальності є волевиявлення людей, коли ті чи інші інститути публічної влади або посадові особи при порушенні усталеної системи цінностей самоусуваються, або усувають інших від виконання їхніх функцій [4].

Соціальна відповідальність суб'єктів соціального забезпечення виражається в активній життєвій позиції фахівця, у максимальному розкритті його творчого потенціалу, дотриманні норм соціальної етики у стосунках з іншими людьми, отримувачами соціальних послуг. Соціальна відповідальність – це і відповідальність соціального закладу за суспільну корисність своєї діяльності перед усіма людьми та організаціями, з якими він взаємодіє в процесі функціонування, та перед суспільством загалом.

Сутність соціальної відповідальності можна пізнати через форми її прояву. Наприклад, соціальна відповідальність соціальної сфери проявляється у таких формах:

– Відповідальний фахівець надає якісну соціальну послугу, надає про неї правдиву інформацію отримувачам соціальної послуги, діє згідно з нормами права, запроваджує інноваційні технології для здійснення соціального забезпечення.

– Відповідальний керівник соціального закладу діє згідно з нормами трудового права (найчастіше перевищує їх, надаючи працівникам додаткові соціальні блага), дбає про умови праці та соціальний добробут своїх працівників.

– Відповідальний учасник соціальних відносин бере участь у підтриманні благополуччя суспільства, що найчастіше виявляється у благодійності щодо сиріт, інвалідів та інших соціально вразливих груп населення, підтримці духовності, освіти, науки, культури, сприянні розвитку свого регіону.

– Відповідальний діловий партнер в соціальній сфері формує свої відносини з партнерами на принципах дотримання договорів, угод і професійних стандартів діяльності, фінансової відповідальності [5].

А. Зінченко вказує на те, що соціальна відповідальність може мати різні рівні розвитку. Наприклад, законослухняну людину, яка сумлінно працює, сплачує податки і не завдає нікому зла можна

вважати соціально відповідальною. Але ступінь цієї відповідальності можна багатократно підняти, якщо свідомо робити добрі справи – допомагати ближнім, берегти і відновлювати природу, займатися волонтерською або благодійницькою діяльністю тощо[4].

На нашу думку, дотримання в соціальній сфері встановлених правил, закріплених в межах нормативно-правового законодавства, слід вважати базовим ступенем соціальної відповідальності суб'єктів соціального забезпечення.

Таким чином, розвиток соціальної відповідальності людини є динамічним процесом, який відбувається протягом всього життя, здебільшого під впливом зовнішніх чинників, які як розширюють, так і звужують міру дозволеного для людини. При дослідженні процесу формування соціальної відповідальності людини, слід звернути увагу на споживацькі відносини суб'єктів, адже саме споживання благ, їх обмеження або заборона впливають на становлення поведінки людини та меж дозволених дій.

Соціальна відповідальність як особливий вид суспільних відносин і закономірний результат розвинутої соціально орієнтованої системи є водночас важливим показником економічної, соціальної й політичної зрілості суспільств, його соціального забезпечення.

Соціальне забезпечення – складова соціальної політики, організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання соціальної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел особам, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я чи засоби до існування й не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців [21].

Разом з тим, на думку науковця С. Кобернюк, під соціальним забезпеченням слід розуміти грошові кошти, інше майно і соціальні послуги, що надаються певним категоріям громадян за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів у разі настання подій, визнаних законом соціально значущими з метою вирівнювання соціального стану громадян. Далі, якщо говорити про другий термінологічний ряд, то складається враження, що «соціальна пільга», «соціальна гарантія», «компенсація», «соціальна допомога», «соціальна позика», «пенсія» – різновид соціального забезпечення. Причому можна помітити, що частина з них являє грошові виплати (пенсії, допомоги, компенсації, субсидії, позики), а інша частина – соціальне обслуговування (соціальні послуги і натуральна допомога продуктами харчування, притулку, надання психологічної, медичної допомоги громадянам та

ін.). Тому суб'єктами соціального забезпечення вважають соціальних працівників, соціальних інспекторів, соціальних аудиторів тощо[7].

Соціальні права, які передбачені Конституцією України та іншим законодавством зумовлює наявність досить широкого кола суб'єктів соціального забезпечення, які можуть бути класифіковані за різними критеріями. Найбільш популярним в науковій літературі є диференціація учасників соціально-забезпечувальних відносин в залежності від функції, яку вони виконують у сфері соціального забезпечення. Науковці В. Кобернюк [7], Б. Сташків [19], Н. Сушицька [20] виокремлюють:

1) суб'єкти, які набувають та реалізують право на соціальне забезпечення;

2) суб'єкти, які надають соціальне забезпечення;

3) суб'єкти, які сприяють в отриманні соціального забезпечення.

До *першої групи* відносяться фізичні особи, сім'я, які з настанням певних юридичних фактів отримали право на соціальне забезпечення.

До *другої групи* – компетентні суб'єкти, які уповноважені забезпечувати реалізацію права на соціальне забезпечення.

До *третьої групи* – допоміжні суб'єкти, призначення яких полягає в підтвердженні правового статусу, юридичних фактів, що дають право на соціальні виплати [17].

Соціальна сфера, яка постійно розширюється, не так давно поповнилася сучасним нормативним документом кадрового спрямування – Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 «Соціальні послуги» [2], що відкриває шляхи до більш широкого охоплення громадян, які потребують соціальної допомоги. Цей документ, який базується на результатах співпраці науковців і фахівців установ сфери соціальних послуг, охоплює «традиційні», споріднені галузі: медицину, освіту, фізичну культуру. Проаналізувавши його зміст, можемо виділити ключові нововведення.

На думку О. Носікова, сьогодні одним із пріоритетних завдань виконавчої влади стало вирішення питання якісного кадрового забезпечення суспільно-політичних та соціально-економічних сфер життєдіяльності держави. Кваліфіковані кадри сфери соціальних послуг виступають найстабільнішим соціальним елементом побудови соціальної та демократичної держави шляхом піклування про громадян. Відповідно й кадрове забезпечення сфери соціальних послуг є однією з головних складових загального механізму

державної соціальної політики. Реалізація цього механізму має відбуватися виключно на законодавчому підґрунті, основи якого передбачені у різних нормативно-правових документах: законах, стратегіях, концепціях, довідниках тощо [12].

Перерозподіл змісту, характеру та складності праці, урахування нових вітчизняних законодавчих ініціатив, європейських стандартів надання послуг у соціальній сфері - все це потребувало удосконалення ключового кадрового документа діяльності соціальних працівників в Україні – Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [2].

Визначення переліку нових посад і професій працівників соціальної сфери виявило необхідність розроблення відповідних нових кваліфікаційних характеристик з урахуванням сучасних вимог до змісту завдань та обов'язків і новітніх кваліфікаційних вимог. Так, до нової редакції Випуску 80 «Соціальні послуги», додатково включені нові професії та відповідні кваліфікаційні характеристики, а саме: соціальний патолог, страховий експерт з охорони праці, фахівець з аналізу ринку праці, фахівець з питань зайнятості (хедхантер), фахівець з вирішення конфліктів (побутова сфера) тощо.

Аналіз складності завдань та обов'язків, визначених кваліфікаційними характеристиками посад і професій, що розглядаються, з урахуванням реформ системи надання соціальних послуг, системи освіти та місцевого самоврядування, дозволив привести у відповідність сучасним вимогам і нормам зміст завдань та обов'язків працівників і розширити перелік професій за рахунок нових професій соціальних працівників.

Особливий інтерес для нас представляла інформація щодо позиції соціального інспектора як суб'єкта соціального забезпечення і на основі аналізу Випуску 80 «Соціальні послуги», які ми розглянули за наявними категоріями залежно від ступеня відповідальності й кваліфікаційних вимог, його професійно-кваліфікаційну характеристику.

Так, проаналізувавши Постанову Кабінету Міністрів України «Положення про головного державного соціального інспектора та державного соціального інспектора» [15], нами з'ясовано, що посада «Державний соціальний інспектор» відноситься до категорії «Професіонали», кваліфікаційними вимогами якого є повна вища освіта відповідного професійного спрямування (магістр, спеціаліст). Соціальний інспектор як суб'єкт соціального забезпечення повинен знати та застосовувати у діяльності: основні положення Конституції

України; акти законодавства, що стосуються діяльності державної соціальної служби, інші нормативно-правові акти, що регулюють напрями роботи соціального інспектора; укази Президента України, постанови та розпорядження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; Положення про соціального інспектора та накази керівництва; методичні та інструктивні матеріали з питань соціального захисту та надання допомоги населенню; правила ділового етикету; основи психології; правила охорони праці та протипожежного захисту; основні методи роботи на комп'ютері та відповідні програмні засоби; державну мову [15].

Проаналізувавши характеристику діяльності, завдання та посадові обов'язки соціального інспектора, нами з'ясовано і виведено, що основними *функціями* соціального інспектора як суб'єкта соціального забезпечення є:

- *контролююча* (контролює правильність надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, державної допомоги сім'ям із дітьми і субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива та використання коштів державного бюджету, направлених на ці цілі);

- *інформаційна* (з метою визначення складу сім'ї, ступеня нужденності та можливостей знаходження додаткових джерел для їх існування під час обстеження (за погодженням) проводить співбесіди з особами, які звертаються за призначенням соціальної допомоги, а також з особами, які входять до складу сім'ї, що звертаються за призначенням такої допомоги);

- *орієнтаційна*, оскільки соціальний інспектор здійснює перевірки достовірності та повноти інформації щодо доходів та майнового стану згаданих осіб, які звертаються за призначенням соціальної допомоги, у тому числі і шляхом відвідування місця їх проживання та роботи;

- *перевіряюча* функція, бо соціальний інспектор проводить вибіркові перевірки особових справ одержувачів соціальної допомоги за рішенням керівника відповідного органу праці та соціального захисту населення або його заступника;

- *соціально-технологічна* (складає акти за результатами перевірки з відповідними висновками щодо правильності призначення соціальної допомоги);

- *превентивна*, оскільки здійснює аналіз та узагальнення причин щодо порушення законодавчих та нормативних актів з питань надання соціальної допомоги;

- *юридично-правова*, соціальний інспектор готує в разі потреби позови до суду щодо стягнення надміру виплаченої та наданої з порушенням чинного законодавства соціальної допомоги;

- *регламентуюча*, (здійснює підготовку матеріалів щодо припинення надання соціальної допомоги, позбавлення права на її призначення протягом наступного терміну або зменшення її розміру у випадках, передбачених чинним законодавством);

- *організаційно-управлінська* (забезпечує правильне застосування законодавчих та нормативних актів з питань надання населенню соціальної допомоги);

- *соціально-комунікативна*, оскільки соціальний інспектор веде роз'яснювальну роботу з особами, а також у засобах масової інформації з питань надання соціальної допомоги населенню;

- *сервісна* (здійснює ведення інспекційної документації з використання сучасних інформаційних технологій);

- *звітуюча* (готує відповідну звітність за результатами своєї роботи за встановленими формами у визначений термін);

- *нормативно-правова* (знає, розуміє і застосовує діючі нормативні документи, що стосуються його діяльності;

- *охоронна* функція, оскільки соціальний інспектор знає і виконує вимоги нормативних актів про охорону праці та навколишнього середовища, дотримується норм, методів і прийомів безпечного виконання робіт. Державний соціальний інспектор користується правами, зокрема має право:

- вживати дії для запобігання та усунення випадків будь-яких порушень або невідповідностей;

- отримувати всі передбачені законодавством соціальні гарантії;

- вимагати сприяння у виконанні своїх посадових обов'язків і здійсненні прав;

- вимагати створення організаційно-технічних умов, необхідних для виконання посадових обов'язків та надання необхідного обладнання та інвентарю;

- право знайомитися з проектами документів, що стосуються його діяльності;

- запитувати і отримувати документи, матеріали та інформацію, необхідні для виконання своїх посадових обов'язків і розпоряджень керівництва; підвищувати свою професійну кваліфікацію;

- повідомляти про виявлені в процесі своєї діяльності порушення і невідповідності і вносити пропозиції щодо їх усунення;

- ознайомлюватися з документами, що визначають права та обов'язки за займаною посадою, критерії оцінки якості виконання посадових обов'язків [15].

Професійна діяльність у сфері соціального забезпечення вимагає від соціального інспектора *відповідальності* у процесі виконання професійних обов'язків. Так, державний соціальний інспектор несе відповідальність за:

- невиконання або несвоєчасне виконання покладених цією посадовою інструкцією обов'язків та (або) невикористання наданих прав;

- недотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту;

- розголошення інформації про організацію (підприємство/установу), що відноситься до комерційної таємниці;

- невиконання або неналежне виконання вимог внутрішніх нормативних документів організації (підприємства/установи) та законних розпоряджень керівництва;

- правопорушення, скоєні в процесі своєї діяльності, в межах, встановлених чинним адміністративним, кримінальним та цивільним законодавством;

- завдання матеріального збитку організації (підприємству/установі) в межах, встановлених чинним адміністративним, кримінальним та цивільним законодавством;

- неправомірне використання наданих службових повноважень, а також використання їх в особистих цілях [15].

Для реалізації окреслених професійних функцій соціального інспектора необхідне володіння спеціалістом відповідними знаннями (когнітивний компонент) та уміннями (операційний компонент).

Когнітивний компонент є теоретичною основою діяльності в сфері соціального забезпечення. Він передбачає оволодіння спеціалістом знаннями, які допомагають на практиці створювати систему засобів та прийомів для досягнення професійної мети,

швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, планувати свою діяльність, оцінювати її результативність.

До системи базових теоретичних знань суб'єкта соціального забезпечення відносять знання:

- норм державного законодавства та міжнародних правових актів;
- основ соціальної політики держави та соціально-правового захисту населення;
- основ соціології, філософії, психології та педагогіки;
- основних закономірностей розвитку особистості;
- специфіки потреб та інтересів різних вікових груп дітей та молоді;
- специфіки роботи в різних мікросоціумах;
- особливостей діяльності з різними групами населення;
- функцій державних і недержавних організацій у системі соціально-педагогічної діяльності;
- способів психолого-педагогічної діагностики;
- сучасного етапу і тенденцій розвитку дитячих та молодіжних об'єднань;
- володіти знаннями у галузі сучасних інформаційних технологій, комп'ютерною та офісною технікою [12].

Ці знання реалізуються в практичній діяльності соціального інспектора. Вони тісно пов'язані з уміннями, які складають операційний компонент готовності до діяльності в соціальній сфері. Незалежно від специфіки конкретної діяльності кожен суб'єкт соціального забезпечення повинен володіти наступними інтегрованими уміннями:

- *комунікативними* - володіння культурою міжособистісного спілкування, налагодження контакту з іншою людиною, розвиток взаємодії з клієнтом в позитивному емоційному напрямку;
- *аналітичними* - аналіз процесів, що відбуваються в соціумі, аналіз стану особистості та вплив на неї мікросоціуму, виділення проблем населення та розуміння сумісної діяльності по їх подоланню;
- *організаторськими* - створення і розвиток офіційної та неофіційної мережі соціальної підтримки отримувачів соціальних послуг, можливість держави надати ресурси, послуги та інші види допомоги;

– *прогностичними* - прогнозування розвитку особистості з врахуванням її проблем, постановку мети діяльності та її завдань, передбачення можливого результату роботи, планування етапів майбутньої діяльності;

– *проектувальними* – створення програми діяльності за окремими напрямками роботи, здійснення відбору необхідних методів та форм діяльності, конкретизування змісту роботи в кожному окремому випадку [13].

Основоположне значення формування і реалізації соціальної відповідальності всіх суб'єктів соціального забезпечення обумовлене тим, що вона:

– підвищує ефективність соціального забезпечення, сприяючи координації дій;

– створює сприятливий клімат для професійного зростання суб'єктів соціального забезпечення, соціального розвитку;

– зменшує соціальні, економічні, суспільні ризики;

– сприяє людському розвитку за усіма напрямками та ін. [13].

Основними напрямками розвитку соціально відповідальної діяльності на всіх рівнях має стати саме подолання перелічених вище перешкод і проблем. Таким чином, можна виділити такі основні блоки заходів, спрямованих на формування ефективної системи соціальної відповідальності в соціальній сфері:

-формування ідеології і культури соціальної відповідальності в широкому розумінні, що потребує доброї волі і значних тривалих зусиль в діяльності соціальних закладів,

-розвиток соціальної відповідальності суб'єктів соціального забезпечення.

Важливим чинником розвитку соціальної відповідальності, як і її результатом, є створення сприятливого соціального клімату на основі системних заходів, програм, тренінгів для розвитку соціальної відповідальності суб'єктів соціального забезпечення, активізація соціальної свідомості суб'єктів соціального забезпечення, отримувачів соціальних послуг як учасників соціального діалогу, активізації їх ролі в суспільстві.

Систематизація підходів до трактування сутності соціальної відповідальності соціального інспектора як суб'єкта соціального забезпечення, яка виражається в активній життєвій позиції фахівця, у максимальному розкритті його творчого потенціалу, дотриманні норм соціальної етики у стосунках з іншими людьми, отримувачами соціальних послуг. Розвиток соціальної відповідальності всіх

суб'єктів соціального забезпечення обумовлене тим, що вона підвищує ефективність соціального забезпечення, сприяючи координації дій, створює сприятливий клімат для професійного зростання суб'єктів соціального забезпечення, соціального розвитку зменшує соціальні, економічні, суспільні ризики, сприяє людському розвитку за усіма напрямками. В подальшому наукові дослідження слід проводити у напрямку розробки послідовних заходів щодо розвитку соціальної відповідальності соціального інспектора як суб'єкта соціального забезпечення впродовж навчання у закладі вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Вітківська І.М. Соціальна відповідальність: теоретичний аспект аналізу. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н.Каразіна*. 2011. №948. С. 45-48.
2. [Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 80 «Соціальні послуги», затверджений наказом Мінсоцполітики від 29.03.2017 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/fn034167](https://ips.ligazakon.net/document/fn034167)
3. Енциклопедичний словник з державного управління ; уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
4. Зінченко А. Г., Саприкіна М. А Соціальна відповідальність в Україні: огляди різних стейкхолдерів. Регіональний аспект. К., 2008. С.28.
5. Ільніцький Я. В. Соціальна відповідальність партнерів у сфері зайнятості населення : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07; ДВНЗ КНЕУ ім. В. Гетьмана. Київ, 2012. 19 с.
6. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації: пер. з нім. К.: Лібра, 2001. 400с.
7. Кобернюк С.В. Джерела права соціального забезпечення України: автореф. дис.к.ю.н., К., 2014. 19 с.
8. Крошка Н.П. Психологічні умови розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі / автореф. дис... канд. психол.наук 19.00.07. НПУ імені М.П. Драгоманова, К., 2020. 21 с.
9. Куриця А.І. Відповідальність як чинник розвитку лідерських якостей студента: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2013. 269 с.

10. Міжнародний стандарт. Соціальна відповідальність (SA8000). – прийнятий від 01.10.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07#Text>

11. Муздыбаев К. Психология ответственности. Спб.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. 238 с.

12. Носіков О. Соціальні послуги: оновлення номенклатури посад, професій і завдань. *Бюджетна бухгалтерія*, 2019. № 6. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2019/february/issue-6/article42359.html>

13. Оржель О. Університетська соціальна відповідальність у контексті університетського лідерства : навч. посіб. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. 40 с.

14. Патинок О. П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутніх соціальних працівників: соціально-психологічний тренінг. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. 124 с.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про головного державного соціального інспектора та державного соціального інспектора» від 25 серпня 2004 р. № 1098. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/8162260>

16. Плахотный А.Ф. Проблема социальной ответственности. Х.: Вища школа, 1991. 191 с.

17. Савченко І. Г. Категорія соціальної відповідальності в основних філософських парадигмах. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Наук. журн.* – К.: Вид-во НАДУ, 2005. № 2. С. 454 – 459.

18. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.

19. Сташків Б.І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2016. 692 с.

20. Сухицька Н.В. Принципи соціального забезпечення населення. *Наук.вісник Херсонського державного університету. Серія „Юридичні науки”*, 2014. Вип. 6-2, Том 1. С. 55-57.

21. Филипова І.Г. Деонтологія соціальної відповідальності і механізм соціального контролю. *MPRA*. 2012. № 47500. С. 524–533. URL.: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/47500/1/MPRA_paper_47500.pdf.

22. Шевчук О.С. Соціальна відповідальність як складова професійної підготовки майбутнього психолога / *Психологічні науки* : зб. наук. пр., 2013. Вип. 2. С. 264-269.